

BEÝIK AKYLDARYŇ GOLÝAZMALARY WE KÜLLIÝATY

Türkmeniň edebi mirasyny öwrenmekde we ony dünýä tanatmakda belent sepgitlere ýetildi. Ýöne şeýle-de bolsa, käbir mesele şu güne çenli doly öwrenilen däldir. Şolaryň biri-de türkmeniň akyldar we dana şahyry Magtymguly Pyragynyň diwanyny doly öwrenmeklik meselesidir. Türkmen edebiýatçylaryna hut şu güne çenli şahyryň awtografyny ele salmak başardanok, ýogsam bu hakdaky maglumat, baryp 1904-nji ýylda metbugatda peýda bolupdy. Şol ýylyň 4-nji iýulynda Daşkentde çykan «Туркестанские ведомости» (Türkistan habarlary) gazetiniň 73-nji sanynda I.Belýaýewiň «Gyzykly golýazma» atly habary çap edilipdir. Habarda şeýle ýazylan: «Zakaspi oblastynda Garrygalanyň golaýynda türkmenleriň arasynda XVIII asyryň belli şahyry Magtymgulynyň öz eli bilen ýazan uly bir jiltlik golýazmasy saklanýar». Awtoryň ýazmagy boýunça şol golýazma her ýyl Aşgabada getirilýän ekeni. Bu golýazmanyň soňky ykbaly belli däl. Şahyryň awtografy hakyndaky maglumat golýazmalar hazynasynyň 1681-nji bukjasynda hem saklanýar. Şol bukjadaky maglumata görä, 1958-nji ýylda 75 ýaşly Rejep Muham ussa bu barada şeýle diýipdir: «Biziň atamyz pahyr kümüş ussasy bolup, hut Magtymgulynyň elinden çykan kitaby dynmazdan okardy».

Rejep Muham ussanyň aýtmagyna görä, onuň atasy «Magtymgulynyň öz kitabyny Ahalyň Miriş obasynda ussa Tagan diýen adamyň öýünde görüpdir. Rejep Muham ussanyň gürrüni eden golýazmasynyň Magtymgulynyň külliýaty bolmagy mümkin. Çünki şahyryň külliýatynyň bolandygy hakynda ýeterlik maglumat bar. Şahyryň bu eserler ýygyndysy hakynda Garrygala etrabynyň Çendir jülgesinde ýaşayan 51 ýaşly Ilaman Nury ogly 1940-njy ýylda şeýle maglumat beripdir: «Magtymgulynyň iň uly kitabyna «Külliýaty-Magtymguly» diýlerdi. Ol «Külliýaty-Magtymguly» Orazmämet işanlarda bolardy. Onuň ululygy adaty kitaplardan 2-3

esse uludyr. Ömrüniň köpüsini Hywada ýaşap geçiren, soňky ýyllarda Garrygala göçüp baran 70 ýaşly Toýly Jäjek ogly hem 1940-njy ýylda beren maglumatlarynda şahyryň «Külliýatynyň» bolandygyny tassyklaýar.¹ Şu wagta çenli gola salmak başartmaýan bu golýazma hakynda ilkinji maglumaty akademik Samoýlowiç metbugat arkaly edebiýatçylaryň dykgatyna ýetirýär. 1906-njy ýylda Marydan bir molla Magtymgulynyň «Külliýatyny» Mänede bir adamda saklanýan golýazmadan göçürip alandygyny Samoýlowiçe gürrüň beripdir. Şol mollanyň göçüren nusgasyny bolsa bir ärsary mollasy okamak üçin alyp gidipdir we gaýtaryp getirmändir.

Magtymgulynyň dürli sebäplere görä tapylmaýan ýa-da ýiten golýazmalary diňe şularymyka? Elbetde ýok. Bütün ömrüni poeziýanyň hyzmatynda geçiren Magtymgulynyň ähli döredijiliginiň häzirki bize mälüm 700 töweregi sygyr bilen tamamlanmaýandygy belli.

Şular ýaly sebäplere görä, şahyryň zähmet çekip, zehin siňdirip döreden golýazmalarynyň gör näçesiniň ykbaly küle çökendir. Şeýlede bolsa, entek ilat arasynda şahyryň ylmy jemgyýetçilige nämälim golýazmalarynyň saklanýan bolmagy mümkin. Muny şahyryň awtografynyň 1904-nji ýylda hem ilat arasynda bolandygy, onuň «Külliýaty» hakyndaky maglumatlar hem tassyk edýär. Eger bu golýazmalary gola salmak başartsa, onda olaryň biçak uly ähmiýete eýe boljakdygy düşnükli. Ýokarda aýdylan maglumatlar şahyryň edebi mirasyny toplaýjylardan, edebiýatçy alymlardan bu ugurdaky gözleglerini yzygiderli we her taraply dowam etdirmegi talap edýär. Diňe şeýle edilen ýagdaýynda, sorag-ideg netijesinde olaryň ýüze çykmagyna umyt bar.

Magtymgulynyň golýazmalaryny toplamakda we olary ylmy esasda öwrenmekde köp iş bitiren alymlaryň biri-de Samoýlowiçdir. Ol dosty Hojaly mollanyň we beýleki türkmen alymlarynyň üsti bilen Magtymgulynyň birnäçe golýazmalaryny ele salýar.

Kokantly mugallym Aşyraly Zahyrow Magtymgulynyň 279 sahypadan ybarat 209 goşguly bir golýazmasyny ele salýar. Maglumatlary görä, şol golýazmadaky käbir goşgularyň önünde onuň döreýşi hakynda maglumat getirilipdir. Şol golýazma esasynda şahyryň

¹ TYA-nyň Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar fondy, 809-njy bukja

şygrylarynyň görkezgiji düzülýär we ol Orenburgda çykýan «Şura» atly žurnalda çap edilýär. Görkezgijiň göçürme nusgasy golýazmalar hazynasynyň 865-nji bukjasynda saklanýar.

Golýazmalary ylmy esasyda öwrenmekde, teswir ýazmakda türkmen alymlarynyň bitiren işleri aýratyn bellänmäge mynasypdyr.

Magtymgulynyň golýazmalaryna teswir ýazmaga ilkinji girişen türkmen alymlarynyň biri hem akademik B.A.Garryýewdir. Ol şahyryň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň golýazmalar fondunda saklanýan 400a, 307, 281 belgili bukjalarda saklanýan diwanlaryny teswirleýär.

Filologiýa ylymlarynyň kandidaty E.Gajarowanyň «Magtymgulynyň Aşgabatda saklanýan diwanynyň golýazmalary» atly işinde şahyryň Golýazmalar institutynda saklanýan diwanlarynyň 29-sy teswirlenýär.

Filologiýa ylymlarynyň kandidaty G.Nazarowyň «Türki dilli golýazmalaryň katalogy» atly kitabynda, golýazmalar fondunda saklanýan türki dilli golýazmalaryň 215-si teswirlenipdir, şolardan 14-si Magtymgulynyň golýazmalarydyr.

Filologiýa ylymlarynyň kandidaty A.Mülkamanowyň «Magtymgulynyň neşir edilmedik şygrylary» atly işinde hem şahyryň golýazmalar hazynasynda saklanýan käbir diwanlaryna teswir ýazylypdyr.

Bulardan başga-da Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Habarçy agzasy, filologiýa ylymlarynyň doktory Annagurban Aşyrowyň «Magtymgulynyň golýazmalarynyň teswiri» atly 1984-nji ýylda neşir edilen eserinde, Aşgabatda, Daşkentde we Leningradda saklanýan Magtymgulynyň eserlerine degişli 269 sany golýazmanyň teswiri ýazylypdyr.

Magtymgulynyň golýazmalary dürli ýollar bilen Türkmenistanyň çäklerinden daşary hem ýaýrapdyr. Magtymgulynyň diwany Angliýa, Eýran, Owganystan, Russiýa, Wengriýa, Özbegistan, Täjigistan we Azerbaýjan ýaly birnäçe döwletleriň golýazma hazynalarynda gabat gelinýär.